

مطالعه تطبیقی کاربرد آیین دادرسی سبز در محاکم ایران و مالزی

پرویز باقری*

چکیده

دادگاه سبز مدلی از شیوه دادرسی نوین مبتنی بر استفاده کمتر از کاغذ است که می‌تواند در چابک‌سازی رسیدگی به پرونده‌های محاکم و تسهیل روابط حقوقی اصحاب دعوا، نقشی بسزا داشته باشد. به عبارتی، دادرسی الکترونیکی، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به منظور دسترسی و تبادل اطلاعات میان محاکم و اشخاص ذی‌سمت در پرونده‌های محاکم است که می‌تواند به ارتقای رضایت شغلی قضات، کارکنان دادگستری و مراجعان بیانجامد. مکانیسم‌هایی همچون سیستم ویدئوکنفرانس یا پروژکتور، مدیریت دعوا، سیستم ثبت دادخواست و نسخه‌برداری و سیستم تعیین نوبت رسیدگی در محاکم، از جمله روش‌هایی است که به‌رغم استفاده در بسیاری از کشورهای جهان از جمله مالزی، سیستم حقوقی ایران موفق به بهره‌مندی لازم از آن نگردیده است. این مقاله تلاش می‌کند تا به مدد روش تحلیل انتقادی، با تطبیق دادرسی الکترونیکی در کشورهای ایران و مالزی، مشکلات کنونی و پیش روی به‌کارگیری چنین مکانیسمی را در ایران مورد مذاقه حقوقی قرار دهد.

واژگان کلیدی: دادگاه سبز، دادرسی الکترونیکی، سامانه‌های قضایی، مالزی

مقدمه

دنیای مجازی^۱ محیطی پایدار، ترکیبی و برخط^۲ است که می‌تواند در زمان واحد در دسترس تعداد زیادی کاربر قرار گیرد (Castronova, 2008). این محیط، با فرایند رشد هندسی خود مسائل مرتبط با زندگی انسان‌ها را به مبارزه طلبیده و مسائل جدی و جدیدی را در علوم نوپدید مطرح کرده است که اگر غیرممکن نباشد، به نظر بسیار سخت خواهد بود که با مکانیسم‌ها و داشته‌های قبلی بتوان به آن‌ها پاسخ گفت. فایده‌به‌کارگیری فناوری در سازمان‌ها، از جمله محاکم دادگستری، امروزه به بایندی استراتژیک مبدل گشته و موجب ارتقای کیفیت و سرعت در فرایند دادرسی شده است. فناوری اطلاعات و ارتباطات روش‌های بهینه‌تر و آسان‌تری که مبنای توانایی‌اش در دسترسی به ژرفای وسیع و پیچیده داده‌هاست را جایگزین روش‌های سنتی در حل مسائل عملیاتی نموده و عامل افزایش بهره‌وری و کاهش هزینه در سازمان است (سرداری، ۱۳۸۳: ۲). به‌کارگیری فناوری اطلاعات در ساختار هر سازمانی، از جمله محاکم دادگستری، مستلزم وجود ابزارهایی همچون سیستم مکانیزه اداری و اتوماسیون اداری است تا دادگاه الکترونیک محقق گردد. سیستم مکانیزه اداری که لازمه آن استفاده از ابزارهای نوین فناوری اطلاعات همچون رایانه، اینترنت، نرم‌افزارهای ارتباط الکترونیکی اسکایپ، اووو و غیره است، مکاتبات قضایی به شکل‌های گوناگون کتبی، شفاهی یا ویدئویی پس از ذخیره‌سازی اصلاح کرده و نمایش آن‌ها را فراهم می‌سازد (صرافی‌زاده، ۱۳۸۶: ۱۶۷). اگرچه سیستم مکانیزه اداری، فعالیت‌های روزمره را با کارایی بیشتری انجام می‌دهد و واجد مزایایی همچون کنترل و نظارت آسان‌تر بر کار، استفاده بهتر از زمان برای کارایی بیشتر، کاهش فعالیت‌های غیرمولد همچون بایگانی و نگهداری سوابق، افزایش دقت و نظم در فرایند دادرسی و ایجاد بانک اطلاعاتی با سهولت دسترسی است، با معایبی همچون هزینه اصلاح روش‌های سنتی و شکستن مقاومت کاربران برای پذیرش مکانیسم نو نیز روبه‌رو می‌باشد (یاراحمدی خراسانی، ۱۳۸۷: ۵۲). اتوماسیون اداری از جمله لوازم حاکم‌شدن آیین دادرسی سبز است که با استفاده از وسایل ارتباطی الکترونیکی موجب افزایش کارایی فرایند دادرسی می‌گردد. خوشبختانه امروزه با قانونی‌شدن امضای الکترونیک، یکی از مشکلات پیش روی اتوماسیون اداری مرتفع گردیده و ذخیره، مبادله و مدیریت اطلاعات در سیستم اتوماسیون اداری قابلیت اجرایی پیدا کرده است. در چنین شرایطی است که می‌توان تحقق دولت الکترونیک به مفهوم استفاده کارگزاران از فناوری اطلاعات به‌منظور تغییر مناسبات میان ارکان دولت و شهروندان را به‌نظاره نشست (نوبخت، ۱۳۸۷:

1. Cyberspace

2. Online

۱۴). از جمله بخش‌های حاکمیتی که تحت الشعاع توسعه فناوری اطلاعات (ICT) و قابلیت‌های آن قرار گرفته، نظام قضایی و فرایند دادرسی است. تشکیلات قوه قضاییه در دادگستری‌ها به شیوه سنتی با مشکلاتی از جمله نقص در ارائه خدمات و وظایف محوله، تراکم پرونده‌ها و اطاله دادرسی، رشد جمعیت و افزایش سطح آگاهی و توقع افراد، گم‌شدن برخی از اوراق پرونده، کاهش کیفیت ارائه خدمات قضایی، بهره‌وری نامطلوب و ضعف در تهیه گزارش‌های مختلف مواجه بوده است. اکنون در پرتو روزآمدی‌های نوین در حوزه فناوری، دستگاه قضایی ایران نیز هم‌پای سایر کشورهای پیشرفته به تکاپو افتاده تا ضمن بهره‌بردن از فضای پیش‌آمده توسعه فناوری و به مدد برخی از سامانه‌های الکترونیکی، همچون سامانه ابلاغ الکترونیکی، راهبردهایی را برای مکانیزه‌کردن و اتوماسیون اداری و قضایی سیستم دادرسی به کار بندد تا از قافله دنیای سایبر عقب نماند. اخیراً رئیس محترم قوه قضاییه برابر بخشنامه‌ای به شماره ۹۰۰۰/۳۰۷۲۵/۱۰۰ به تاریخ سوم تیرماه سال ۹۸ به تمام مراجع قضایی و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور در خصوص ممنوعیت مکاتبات کاغذی بین مراجع قضایی و سازمان ثبت ضرورت استفاده از سیستم دادرسی سبز را مورد عنایت قرار داده‌اند:

«در اجرای مواد ۶۵۱ و ۶۵۲ و تبصره ۱ ماده ۶۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ و با توجه به ایجاد زیرساخت‌های لازم در سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضاییه جهت تبادل الکترونیک کلیه مکاتبات بین مراجع قضایی و سازمان ثبت اسناد و املاک از جمله استعلام‌های مربوط به سوابق ثبتی و به‌منظور تسریع و تسهیل پاسخگویی مراجعان و جلوگیری از سوءاستفاده و جعل احتمالی مکاتبات مراجع قضایی اعم از دادسراها و دادگاه‌ها و نیز ادارات ثبت از تاریخ ابلاغ بخشنامه کلیه استعلامات، مکاتبات و پاسخ‌ها را به‌نحو الکترونیک و از طریق شبکه ملی عدالت انجام داده و از مکاتبات کاغذی خودداری نمایند.»

اقامت چندساله نگارنده در کشور مالزی و مشاهدات میدانی کاربری عملی و واقعی فناوری در سیستم قضایی این کشور و از طرفی پیشرفت چشمگیر این کشور در ICT و اینترنت به گونه‌ای که حتی اسم یکی از شهرهای این کشور به نام (cyber Jaya) به معنای شهر الکترونیک نام گرفته است، در کنار وجوه اشتراکی مبانی اسلامی حاکم بر دستگاه دادرسی، بهانه انجام تطبیقی این پژوهش را شکل داد. لذا مقاله حاضر تلاش می‌کند تا ضمن بررسی سامانه‌های الکترونیکی مورد استفاده در نظام قضایی ایران و تطبیق آن‌ها با سیستم قضایی کشور مالزی به مشکلات موجود و پیش‌روی آیین دادرسی سبز در این دو نظام قضایی بپردازد. سامانه‌های الکترونیکی قابل استفاده در قالب دادگاه

سبز را می‌توان به سامانه سیستم ویدئوکنفرانس^۱، سیستم مدیریت پرونده^۲ سیستم مدیریت نوبت‌دهی^۳، سیستم پورتال وکیل مدافع و ارباب‌رجوع^۴ و سیستم ثبت و نسخه‌برداری از پرونده^۵ اشاره کرد که به تشریح و تطبیق هریک از این سامانه‌های الکترونیکی در ساختار قضایی و نظام دادرسی دو کشور ایران و مالزی پرداخته می‌شود.

۱. نوآوری و سؤالات پژوهش

توسعه قضایی در بستر فناوری از نوآوری‌های فرایند دادرسی در دنیای کنونی است. قابلیت‌های فراوان فناوری در تمامی عرصه‌ها به مدد بشر آمده و می‌طلبد تا سیستم قضایی نیز به سهم خود بهره لازم از شرایط پیش‌آمده را ببرد. از جمله راهکارهای اثرگذار در کاهش اطاله دادرسی، کاربردی سیستم قضایی هوشمند و روی آوردن به مدیریت دانش در این سیستم است که در نوع خود نوآوری خلاقانه‌ای محسوب می‌شود. در سایه روزآمدی‌های فناوری و کاربردی آن در آیین دادرسی می‌توان شاهد افزایش کارایی، بهره‌وری و دقت و نظم در فرایند دادرسی بود. جلوگیری از ازدحام و مراجعه حضوری ذی‌نفعان پرونده‌ها به محاکم، کمک به شفافیت رسیدگی در دعاوی، اطمینان از مفقودنشدن اوراق، نهادینه‌ساختن مدیریت سبز و کاهش هزینه‌های سازمان و افزایش سرعت و کیفیت در فرایند دادرسی، همگی توسل به فناوری در سیستم قضائی را به بایستی راهبردی مبدل ساخته است. از آنجایی که نظام دادرسی ایران در تجهیز خود به مواهب دنیای سایبر در مواردی همچون به‌کارگیری سیستم مدیریت پرونده، سیستم پورتال وکیل مدافع و ارباب رجوع و حتی سیستم ثبت و نسخه‌برداری از پرونده ناکامی‌هایی داشته است، بهره‌گیری از تجارب سایر کشورها، به‌ویژه کشورهای اسلامی پیشرو، از جمله کشور مالزی که پژوهش حاضر به شکل تطبیقی به آن پرداخته، موجد نوعی نگاه نوین به آیین دادرسی سبز است. در این راستا می‌توان به طرح سؤالاتی پرداخت؛ از قبیل اینکه نسبت میان توسعه فناوری و توسعه قضائی را چگونه می‌توان تبیین کرد؟ چه مزایا و معایبی را می‌توان بر کاربردی نظام قضایی هوشمند (الکترونیکی) مترتب نمود؟ در بهره‌مندی از راهبردهای قضائی هوشمند، نظام دادرسی ایران در مقایسه با سایر کشورها چه کامیابی‌ها و ناکامی‌هایی داشته است؟ و کاربردی آیین دادرسی سبز (دادگاه الکترونیکی) چه آثار مثبت ملموسی

1. Video Conference System (VCS)
2. Case Management system (CMS)
3. Queue Management System (QMS)
4. Community & Advocate Portal (CAP)
5. Case Recording & Transcribing (CRT)

در رضایت مندی ذی نفعان پرونده‌ها، قضات، وکلا و کارکنان دادگستری می‌تواند داشته باشد؟ پاسخ به پرسش‌های فوق و تطبیق دو مکانیسم قضایی مبتنی بر استفاده از فناوری در سیستم دادرسی کشورهای ایران و مالزی موضوع مقاله حاضر است که مورد مذاقه قرار خواهد گرفت.

۲. سیستم ویدئوکنفرانس (VCS)

یکی از مکانیسم‌های فناورانه کارآمدساز در دادرسی، استفاده از فناوری VCS می‌باشد. بر اساس مفهوم «دادگاه سبز» با استفاده کمتر از کاغذ، دو دادگاه عالی در کوالالمپور، در سال ۲۰۰۴ به‌عنوان پروژه‌های آزمایشی مورد استفاده قرار گرفتند. سیستم دادرسی الکترونیک کامل در مالزی در مارس ۲۰۱۱ شروع به کار کرد. سیستم دادرسی در مالزی، پس از اطلاع دادگستری و تأخیر در حل و فصل اختلافات و در نتیجه انباشتگی پرونده‌ها، مکرراً مورد انتقاد قرار گرفت. این مسئله نظام قضایی مالزی را بر آن داشت تا به‌مدد فناوری‌های نوین به استفاده از سیستمی جدید به نام دادگاه الکترونیک یا آیین دادرسی سبز که به‌عنوان دادرسی الکترونیک شناخته می‌شود، روی آورد (Milberb, 2012: 36). سیستم دادرسی الکترونیکی بر استفاده از مکانیسمی تأکید دارد که نسبت به نسخه سنتی آن بسیار سریع‌تر و کارآمدتر است و در نتیجه، دادرسی را چابک‌تر و زمان آن را کوتاه‌تر می‌سازد. وزارت دادگستری در ساراواک و صباح مالزی،^۱ اداره دادگستری در پنینسولار مالزی را در اجرای سیستم دادرسی الکترونیک راهنمایی نموده است. استفاده از VCS در صباح و ساراواک دارای اهمیت است؛ زیرا این دو ایالت در میان ایالات بزرگ مالزی قرار داشته که دارای وسعت و پراکندگی جغرافیایی فراوانی بوده و دسترسی به این دو ایالت و حمل و نقل در آن‌ها صرفاً از راه هوایی امکان‌پذیر است که بسیار پرهزینه است. بر این اساس، استفاده از سامانه الکترونیکی VCS بهترین و در عین حال کم‌هزینه‌ترین مکانیسم دادرسی در این منطقه مالزی است. این پراکندگی جغرافیایی که در ایران به‌مراتب گسترده‌تر و از معضلات مبتلابه بوده و هزینه‌های گزافی را بر اصحاب دعوا تحمیل می‌نماید، ضرورت کاربرد VCS در محاکم ایران را نشان می‌دهد. اگرچه ماده ۶۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری در باب دادرسی الکترونیک، به‌کارگیری سامانه‌های ویدئوکنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به‌منظور تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی را تجویز کرده است، محاکم کشور عملاً استقرار چنین سامانه‌هایی در نظام دادرسی را در دستور

۱. دو ایالت بزرگ مالزی هستند که به صورت جزیره‌ای مجزا، از نظر جغرافیایی، از حکومت مرکزی بوده و تنها از راه دریا قابل دسترسی می‌باشند.

کار ندارند؛ در صورتی که محاکم مالزی به راحتی از چنین سامانه‌هایی استفاده می‌کنند. در سیستم دادرسی طبیعی یا عادی، بسیاری از وکلای مدافع در صبح و ساراواک باید زمان زیادی را صرف رسیدن به دادرسی‌ها کنند که چند روز طول می‌کشد. در حالی که محاکمه در برخی پرونده‌ها تنها حدود ۳۰ دقیقه زمان می‌برد. این مشکل با استفاده از فناوری‌های نوینی همچون سیستم VCS (ویدئوکنفرانس) حل شده است؛ به طوری که نه تنها در زمان، بلکه در هزینه‌ها نیز صرفه‌جویی می‌شود (Duryana, 2012: 12). تخمین زده‌اند که می‌توان در هر محاکمه با استفاده از این سیستم، ۲,۹۴۵,۰۰۰ رینگیت معادل حدوداً نه میلیون تومان صرفه‌جویی کرد. این صرفه‌جویی‌ها می‌تواند شامل صرفه‌جویی در کرایه حمل و نقل، اقامت و سایر هزینه‌های مرتبط باشد. استفاده از این ابزار نوین ارتباطی در فضای سایبر، علاوه بر محاسن مذکور می‌تواند برای جداسازی و محافظت از شاهدان در پرونده‌های تجاوز به عنف یا پرونده‌های مربوط به کودکان زیر ۱۸ سال نیز استفاده شود تا شهود در اتاقی نگهداری شده و از اظهارات یکدیگر مطلع نگردند. اتخاذ چنین رویه‌ای در محاکم ایران، مزایای پیش‌گفته در نظام حقوقی مالزی را برای سیستم دادرسی در ایران به همراه خواهد داشت.

با این حال استفاده از فناوری نوین VCS جهت انجام آیین دادرسی سبز در کشور ما تا کنون به دلیل فراهم نبودن زیرساخت و بستر مناسب الکترونیکی به شکل فراگیری ایجاد نشده است. بر اساس ماده ۶۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری در باب دادرسی الکترونیک، قوه قضائیه موظف است «به منظور ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاه‌های تابعه خود و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که در جریان دادرسی به اطلاعات آن‌ها نیاز است، «شبکه ملی عدالت» را با به کارگیری تمهیدات امنیتی مطمئن از قبیل امضای الکترونیکی راه اندازی کند». با این همه، ساختار قضایی محاکم ایران با وجود مرتفع شدن مشکل امضای الکترونیکی و اعتباربخشی به سند، مدرک، نوشته، برگه اجرائیه، اوراق رأی، امضاء، اثرانگشت، ابلاغ اوراق قضائی، نشانی و مانند آن به صورت یا محتوای الکترونیکی با رعایت سازوکارهای امنیتی، همچنان در استقرار سامانه‌های احراز هویت و احراز اصالت در سازمان‌های تابعه قوه قضائیه کارآمدی لازم را نداشته و برای پیاده‌سازی دادگاه الکترونیکی با مشکلاتی همچون سرعت پایین اینترنت، فراهم نبودن بستر و زیرساخت مناسب، نیروی انسانی ماهر متناسب با امور مربوط به دادگاه الکترونیکی و همچنین مشکلات ساختاری قوه قضائیه روبه‌روست (بیزدان‌نیا، ۱۳۸: ۱۳).

هیئت وزیران و شورای عالی اداری، به منظور توسعه فناوری اطلاعات، هدف گذاری در سه سطح آرمانی، کمی و کیفی را در سال ۱۳۸۱ و در قالب طرح تکفا^۱ به تصویب رسانده است؛ با این حال علاوه بر نارسایی های مذکور جهت استفاده از فناوری های اجرایی نوین فضای سایبر جهت پیاده سازی دادگاه سبز، مشکلات دیگری همچون «کامل نبودن زیربنای حقوقی، ناکافی بودن امکانات مناسب سخت افزاری و نرم افزاری، مشکلات امنیتی شبکه، کندبودن روند اجرای برنامه ها و عقب ماندگی در دستیابی به فناوری روزآمد و آشنایی ناکافی بخشی از بدنه ساختار قوه قضاییه با این فناوری ها باعث شده است تا کشور ما از نظر کاربرد چنین فناوری هایی در مراحل ابتدایی قرار داشته باشد» (رهنورد، ۱۳۸۶: ۶۰). از آنجایی که یکی از زمینه های تحقق استفاده از فناوری اطلاعات و ICT در قوه قضائیه، راه اندازی محاکم الکترونیکی است، همان گونه که فضای مجازی در دنیای تجارت به مکانی برای کسب و کارهای تجارت الکترونیکی کلانی تبدیل شده است، سیستم قضایی ایران نیز به منظور تبادل موفقیت آمیز مراحل دادرسی مبتنی بر استفاده کمتر از کاغذ و انجام روند قضایی الکترونیکی، نیاز دارد تا استفاده از فناوری هایی همچون VCS را در فرایندهای کاری و آیین دادرسی خود بگنجانند. در ایران تاکنون استفاده از چنین مکانیسمی در دادرسی محاکم متداول نگشته است.

۳. سامانه سیستم مدیریت پرونده (CMS) در ایران

متن اولین اقدام قانونی در روند دادرسی الکترونیکی در ایران، به قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی مصوب ۱۳۸۳/۰۶/۱۱ برمی گردد که قانون گذار ما در بند ۵ قسمت (ز) ماده ۱۳۰ این قانون، اولین تکالیف را در این راستا بر عهده قوه قضائیه نهاد و این قوه را مکلف کرد حداکثر تا پایان برنامه چهارم، به طراحی و استقرار نظام جامع اطلاعات عملیات و مدیریت قضایی، به منظور سرعت بخشیدن به عملیات و مدیریت کارآمد، اصلاح فرایندها و بهبود روش های انجام امور قضایی، اقدام نماید (Asgarkhani, 2005: 157). در حقیقت می توان گفت شروع دادرسی الکترونیکی در ایران از زمان ثبت دادخواست و پرونده های قضایی به صورت الکترونیک همراه با کد ۱۶ رقمی تحت عنوان شماره پرونده آغاز گردید. این عملکرد که از سال ۱۳۸۸ در دادگستری های کشور به صورت عملی شروع شده است، به تدریج در تمامی دادگستری های کشور و در بیش از ۸ هزار شعبه، الزامی و عملی گردیده است که اقدامی زیربنایی جهت شروع دادرسی

۱. طرح توسعه و کاربرد فناوری ارتباطات و اطلاعات ایران

الکترونیکی در کشور ایران محسوب می‌گردد (آبرویی، ۱۳۸۷: ۱۱). این فرایند تنها در مکانیزه کردن و اتوماسیون آیین دادرسی همچون قبول لوایح قضایی، تهیه و تنظیم دادخواست‌ها، اعلام ابلاغ‌های قانونی، ارجاع‌های داخلی محاکم استفاده شده و عملاً برگزاری محاکم به شکل الکترونیکی و با استفاده از فناوری‌های نوین فضای مجازی در محاکم امری مرسوم نیست (کروبی، ۱۳۸۴: ۵۶).

۳-۱. مرحله ثبت دادخواست

این مرحله را باید مرحله اساسی در شروع روند دادرسی الکترونیکی در ایران محسوب کرد. هر چند عادت چندین ساله به ثبت و انجام امور دادرسی به صورت سنتی و دستی، مشکلات، معایب و موانع زیادی در ابتدا به همراه داشته و معضلی نوین در دادرسی تلقی می‌گردید. با این حال دو سامانه خدمات الکترونیک قضایی^۱ و سامانه ابلاغ الکترونیک قضایی^۲ از جمله اقدامات ارزنده‌ای است که در سال‌های اخیر و در راستای نهادینه‌سازی استفاده از فناوری اطلاعات در نظام قضایی ایران به وقوع پیوسته است. سیستم قضایی در محاکم ایران به منظور مرتفع کردن مشکلات نظام سنتی مبتنی بر کاغذ در دادرسی همچنین اقدام به طراحی سامانه‌ای تحت عنوان سیستم مدیریت پرونده قضایی (CMS) نموده است. این سامانه که یکی از راهبردهای توسعه نظام قضایی کشور می‌باشد، سیستمی است که هدف از طراحی آن ثبت و نگهداری خلاصه اطلاعات پرونده قضایی به صورت مکانیزه است که امکان جست‌وجو و گزارش‌گیری را فراهم کرده است (مرکز آمار و انفورماتیک، ۱۳۹۵: ۹). اکنون دیگر هر شخصی در ایران باید ضمن مراجعه به سامانه پیش‌گفته، پس از ثبت نام، یک شناسه و گذرواژه مخصوص را دریافت کند. این سامانه ضمن کمک به حذف دفاتر در نظام سنتی آیین دادرسی، به هر پرونده یک شماره ۱۶ رقمی منحصر به فرد اختصاص می‌دهد که طرفین دعوا یا هر کسی که سمتی در دعوا داشته باشد، می‌تواند از طریق این شماره و رمز شخصی ۵ رقمی که در زمان ثبت پرونده در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد با مراجعه به سایت ثنا، نسبت به پیگیری و اطلاع از اقدامات انجام‌گرفته بر روی پرونده، اقدام کند. با استفاده از این سامانه، تمامی عملیات مربوط به آیین دادرسی همچون ثبت، تعیین وقت، آمارکردن دادنامه، اندیکاتور وارده و صادره، صدور انواع اوراق و ابلاغ‌های قضایی، جستجوی پرونده، کپی‌برداری در زمان انتقال و گزارش‌های مختلف، به صورت الکترونیکی انجام می‌شود. «استفاده از این سامانه علاوه بر کمک به کاهش مراجعات غیرضروری، دارای قابلیت اطلاع‌رسانی خودکار نیز می‌باشد. بدین صورت که چنانچه در زمان ثبت

1. <http://www.adliran.ir>
2. <http://eblagh.adliran.ir>

پرونده، شماره تلفن همراه طرفین در سامانه ثبت شود، سیستم هر اقدامی را که روی پرونده انجام گیرد، از طریق سامانه پیام کوتاه برای شخص مورد نظر ارسال می‌نماید.» (عشق‌پور، ۱۳۹۵: ۱۵۴)

این مرحله از دادرسی الکترونیک در ایران که البته خود پایه و اساس تشکیل و تکامل روند دادرسی الکترونیکی محسوب می‌گردد، اثرات ملموسی را در امر دادرسی به لحاظ کیفی و کمی در سیستم قضایی به همراه داشته است. اما شوربختانه گاهی به دلیل مهارت نداشتن برخی از مدیران دفاتر و کارمندان شعب، مشکلات و زحماتی هم برای سیستم قضایی و هم برای مراجعین دادگستری که اشخاص حقیقی و حقوقی هستند، ایجاد کرده است. سپردن مجوز تأسیس دفاتر خدمات الکترونیک قضایی به اشخاص ذی‌صلاح نیز می‌تواند به کارآمدی و نهادینه‌ساختن فناوری در دادرسی کمک شایانی کند که مستلزم توجه جدی‌تری است (عامری و عبدالهیان، ۱۳۹۶: ۴۳). با این حال اجرای این امر جهت رسیدن به جایگاه مطلوب و مزایای بلاوصف دادرسی الکترونیکی در سیستم قضایی ضروری می‌باشد. نباید از نظر دور داشت که نسبت میان توسعه فناوری و توسعه مدیریت دادگستری و تحقق اصول راهبردی عدالت آیینی دانست و این امر نیازمند توجه بیشتر است.

مرحله اولیه این اقدام که تحت عنوان سامانه مدیریت پرونده قضایی ایران (سمپ) می‌باشد، شامل ثبت اولیه اطلاعات یک پرونده در سامانه‌ای است که موجب دسترسی آسان و سریع مرتبین با پرونده قضایی از جمله قضات، مدیران شعب و کارکنان قضایی و طرفین اصحاب دعوی و وکلای و نمایندگان حقوقی آنهاست (واحدی دهکردی، ۱۳۹۴: ۱۱). در حال حاضر این وظیفه در پاره‌ای از حوزه‌های قضایی کشور به دفاتر خدمات قضایی که در این راستا تشکیل گردیده‌اند، محول شده است و انجام می‌شود. در این مرحله، تمام اطلاعات و مشخصات پرونده، از جمله طرفین دعوا، موضوع دعوی یا همان خواسته، مستندات و دلایل، در یک برنامه از قبل طراحی شده در سیستم رایانه‌ای قوه قضاییه ثبت می‌گردد. در عین حال با توجه به تشکیل شوراهای حل اختلاف در ایران و افزایش سقف صلاحیت این مراکز تا مبلغ ۲۰ میلیون تومان در دعاوی مالی و... و همچنین با عنایت به به‌کارگیری نیروهای انسانی داوطلب غیرمتخصص و ناآشنا به امور قضایی در بدنه اجرایی شعب این مراکز، عملاً قسمت درخور توجهی از سیستم قضایی ایران در امور حقوقی به دور از روند دادرسی الکترونیکی فعالیت می‌کنند و کماکان به همان سبک و سیاق سابق و به شیوه سنتی به کار خود ادامه می‌دهند.

راه‌اندازی دفاتر خدمات قضایی، محاسنی همچون کاهش مراجعه مستقیم مردم به دادگاه‌ها، کاهش بار فعالیت دادگاه در زمینه ثبت دادخواست و جبران خلأ ناشی از کمبود امکانات شخصی و

همچنین عدم اطلاع و توانایی قسمت عمده‌ای از جمعیت کشور در استفاده از رایانه و ثبت غیر حضوری دعوی خود به صورت الکترونیکی را به همراه داشته است؛ اما پرداخت هزینه‌های چنین فرایندی یکی از تنگناهای جدی طرفین دعوا به ویژه خواهان‌ها می‌باشد. کمک به تأمین مالی این هزینه‌ها و تسهیل فراهم شدن این امر توسط خود شخص می‌تواند تحقق دادرسی الکترونیکی را به واقعیت نزدیک‌تر ساخته و مشکل ابلاغ را که از ارکان دادرسی بوده و در اصول حقوق دفاعی و تقابل ریشه دارد، مرتفع سازد (محسنی و همکاران، ۱۳۹۷: ۳۲۸؛ حسن‌زاده، ۱۳۹۸: ۶۹). با ورود و ثبت دادخواست اولیه در سیستم قضایی، دستور ارجاع آن توسط مقام مسئول صادر و بلافاصله پس از ثبت در شعبه مرتبط، مشخصات کل و شماره پرونده آن از طریق سامانه پیام کوتاه به شماره همراه خواهان ارسال می‌گردد. با این حال بر خلاف آنچه در سیستم قضایی کشور مالزی اتفاق می‌افتد، در ایران جهت پرداخت هزینه‌های قانونی دادرسی، مراجعه به دفاتر خدمات قضایی الزامی است که این امر فرایند الکترونیکی دادرسی در کشور ما را با مانع مواجه ساخته است (فرخ‌پهلوی، ۱۳۸۵: ۵۱). در دفاتر قضایی ایران، تمام هزینه‌های قانونی مربوط به ثبت دادخواست اخذ و پرداخت و پس از ارائه کد رهگیری، جهت ثبت و دستور ارجاع آن، به سیستم حوزه قضایی مربوطه ارسال می‌گردد. چنانچه شخص خوانده یا خواندگان از قبل در سیستم ثنای قوه قضائیه ثبت نام کرده باشند، می‌توانند از روند دادرسی خود مطلع گردند. اما برخلاف سیستم دادرسی در کشور مالزی، نسخه اصلی دادخواست و ضمائم آن در سیستم قضایی ایران باید به صورت دستی به طرف دعوا ابلاغ گردد. لذا دادرسی الکترونیکی ما در این مرحله نیز هنوز با ناکارآمدی‌هایی مواجه است که لازمه حل آن، ثبت مشخصات همه اتباع ایران در سامانه ثنا می‌باشد. این امر از تکرار رسیدگی مجدد پرونده‌های قضایی در قالب واخواهی که علت اصلی آن عدم امکان ابلاغ اوراق اولیه قضایی به صورت واقعی به شخص خوانده است، جلوگیری می‌کند.

جلسات رسیدگی دادگاه به صورت حضوری و ترافعی است و اصحاب دعوا و وکلای آنان می‌توانند در محکمه شرکت و اظهارات خود را بیان کنند. تقریباً تمامی تحقیقات دادگاه اعم از استماع شهادت شهود، معاینه و تحقیق محل، سوگند، قرار کارشناسی و... نیز جز در پاره‌ای از موارد خاص آن، مثل ابلاغ قرار کارشناسی به کارشناس و ابلاغ به طرفین جهت حضور در جلسه استماع شهادت شهود و پاره‌ای از استعلامات و دستورهای قضائی، به صورت سنتی انجام می‌گیرد. حال آنکه تمامی این مراحل برابر مدلی که بعداً به آن اشاره خواهد شد، در سیستم قضایی مالزی به صورت الکترونیکی انجام می‌شود (مهرافشان، ۱۳۹۰: ۵). می‌توان گفت که در مرحله رسیدگی تا صدور حکم، سیستم دادرسی ایران واجد امکانات الکترونیکی کافی نبوده و شیوه سنتی و قدیمی آن هنوز

در بیشتر بخش‌ها حکم فرماست. لازمه تغییرات در این شیوه و تبدیل دادرسی سنتی به دادرسی جدید و الکترونیکی، علاوه بر اصلاح قوانین مرتبط، به ویژه قوانین شکلی ناظر به امور آیین دادرسی، مستلزم نصب تجهیزات و امکانات لازم در این زمینه، از جمله ویدئو و ویدئوکنفرانس و... و آموزش پرسنل و کادر قضایی است و ایران در این زمینه فاصله معناداری تا معیارهای جهانی و دادرسی الکترونیکی به معنای واقعی آن دارد. از آنجایی که سیستم مدیریت پرونده قضایی، یک سیستم اطلاعاتی بزرگ، در مقیاس ملی و با حجم داده‌های بسیار زیاد است، این ویژگی‌ها ایجاب می‌کند که این سیستم دارای زیرساخت فنی قدرت‌مند و روزآمد در بخش‌هایی همچون امکان ارسال داده‌ها و اطلاعات پایه حقوقی و قضایی، امکان ارسال و دریافت تغییرات داده‌ها و اطلاعات و تبادل فوری آن‌ها باشد (شاهسوند و همکاران، ۱۳۸۹: ۵۶). این در حالی است که محاکم در کشور مالزی از چنین امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری برخوردارند (Wan, 2012: 8). اجرای احکام در محاکم ایران به این صورت است که پرونده پس از ثبت مجدد، تحت همان شماره یا کد ۱۶ رقمی پرونده کلاسه دیگری تحت عنوان کلاسه اجرا ثبت می‌گردد که با شماره بایگانی پرونده در مراحل قبلی متفاوت است.

۴. سامانه سیستم مدیریت پرونده^۱ (CMS) در مالزی

سیستم مدیریت پرونده (CMS)، به طور خاص برای بهبود کارایی خدمات در مدیریت و کنترل پرونده‌ها در دادرسی توسعه یافته است. پیش از آنکه این سیستم معرفی شود، محاکم، پرونده‌ها را با استفاده از سیستم دستی رسیدگی می‌کردند. با این سیستم، مدیریت پرونده‌های دادرسی هوشمندتر و حفاظت‌شده‌تر است. این سیستم توسط کارکنان دادگستری‌ها، مأمورین و قضات دسترسی پذیر است. یک نوار فرعی در CMS وجود دارد که شامل «ثبت الکترونیک»^۲ و «بایگانی الکترونیک»^۳ است. علاوه بر این، سیستم QMS (سیستم مدیریت نوبت‌دهی) یا بهتر از آن، سیستم انتظار نوبت‌دهی نیز یک سیستم فرعی (زیرسیستم) در مدل CMS است. این مدل که شامل مباحث و موارد مربوط به دادرسی و طرفین دعوی است، معمولاً شامل وکلای هر دو طرف در یک اختلاف و نزاع به عنوان پرونده مرجع، فقط یک طرف و سایرین است. این سیستم، عادلانه و سیستماتیک است (این پرونده با ثبت حضور طرفین درگیر، مورد رسیدگی قرار می‌گیرد) و می‌تواند زمان حضور وکلای را انتظام بخشد (Cabral, 2012: 14).

1. Case Management System
2. E-Registration
3. E-Filing

یک ماژول فرعی دیگر به نام «صفحه شخصی من» وجود دارد که برای مدیریت تمام پرونده‌های دادرسی به شیوه‌ای بسیار هدف‌مند طراحی شده است؛ به طوری که هر کدام از قضات دارای یک صفحه وب شخصی هستند که شامل داده‌ها و اطلاعات مرتبط با تمام پرونده‌هاست (Norman, 2015: 204). برای مثال تعداد و وضعیت پرونده‌های رسیدگی نشده یا در دست رسیدگی، تصمیمات قضایی که تاکنون اتخاذ شده‌اند، تعداد محاکمه‌های کامل / ناکامل، تصمیماتی که هنوز دادرسی استیناف اتخاذ نموده، گزارش‌های آماری و پرونده‌هایی که کامل شده و بایگانی شده‌اند را شامل می‌شود (Stevenson, 2015: 34).

به‌علاوه، این سیستم دارای یک «برنامه‌ریز» است که تمامی کارکنان، ضابطین قضایی و قضات به آن دسترسی دارند. برنامه‌ریز، اطلاعاتی مانند تاریخ‌ها و نام مأمورین عملیاتی دادرسی یا قضات را ثبت می‌کند. بنابراین در این سیستم، تنظیم تاریخ‌ها برای دادرسی یا بررسی برنامه کاری مأمورین و قضات، بسته به زمان‌های آزادشان، آسان و مفید است. اگر مأمور یا قاضی، درگیر پرونده یا پرونده‌های دارای موارد اضطراری در تاریخ دادرسی باشد، می‌تواند این پرونده را به مأمور یا قاضی دیگری منتقل کند. در عمل، CMS به شکل گسترده‌ای در مدیریت پرونده، پیش از دادرسی، همانند یک مرجع و درخواست برای یک محاکمه کامل استفاده می‌شود. به‌عنوان نمونه می‌توان به مجتمع دادرسی تجاری در جالان دوتا^۱ اشاره کرد که در این مجتمع قضایی چنین پرونده‌هایی اکنون توسط مقامات دادرسی یا ثبت‌کننده معاون ارشد^۲ (SAR) مورد رسیدگی قرار می‌گیرند. به‌عبارتی قبل از آنکه پرونده به نظر قاضی برسد و در دادگاه مورد رسیدگی قرار گیرد، مدیریت و رسیدگی می‌شود. این سامانه، فرایند پیش از دادرسی را تسریع نموده و با استفاده از آن، صرفه‌جویی بیشتری در زمان انجام می‌گیرد. این پرونده‌ها تنها توسط مقامات دادرسی و وکلای درگیر در اختلاف، کنترل می‌شود. در این فرایند، اغلب SAR ابتدا فایل‌های مرتبط را بررسی می‌کند؛ به طوری که وقتی دادرسی آغاز شد، در وقت قضات صرفه‌جویی شده و مدیریت و کنترل دادرسی برای قضات آسان‌تر شود. هشت روش ساده وجود دارد که در طول فرایند دادرسی پیش از مدیریت دادرسی توسط SAR مورد استفاده قرار می‌گیرد (Australian IRC, 2018):

۱. بررسی برنامه‌ریز (تعداد پرونده‌های موجود در آن تاریخ بررسی می‌شود)؛
۲. بررسی سیستم QMS^۳ (حضور طرفین دعوا بررسی می‌شود)؛

۱. اسم یک مجتمع قضایی در خیابان جالان دوتا

2. Senior Assistant Registrar

3. Queue Management System

۳. در صورت حضور طرفین دعوا، با فشار دکمه «فراخوانی»^۱ در سیستم QMS طرفین فراخوانده شده و پیش از آنکه وارد اتاق دادرسی مجازی شوند، دکمه «پایان»^۲ فشار داده می‌شود؛
۴. این کار با فشار دکمه «شروع»^۳ در سیستم QMS ادامه می‌یابد؛
۵. سیستم QMS متعاقباً در ابتدای این فرایند با «به‌روزرسانی صورتجلسه‌های امروز» مورد استفاده قرار می‌گیرد؛
۶. نام طرفینی که حضور دارند، پرسیده می‌شود. اگر طرفی که برای ارائه پرونده حضور دارد، همانی باشد که قبلاً بوده است، نام وی از قبل در این سیستم وجود دارد و مأمورین دادرسی تنها با کلیک کردن بر روی آن نام، «آن را وارد می‌کنند» و اگر این طرف، جدید باشد، مأمور جزئیات را به‌صورت دستی «وارد می‌کند»؛
۷. سپس پرونده به‌طور معمول به پیش می‌رود؛
۸. پس از تکمیل پرونده، SAR صورتجلسه، یعنی جزئیات پرونده در آن روز را وارد خواهد کرد (گاهی SAR بلافاصله صورتجلسه را در طول فرایند درخواست وارد می‌کند؛ هرچند برخی از آن‌ها صورتجلسه را پس از تکمیل پرونده ثبت می‌کنند).

۵. سیستم مدیریت نوبت‌دهی^۴ (QMS) در محاکم مالزی

سیستم مدیریت نوبت‌دهی یا QMS یک سیستم الکترونیک است که حضور وکلا را ترتیب‌بندی می‌کند. وکلا به محض آنکه به بخش ثبت محکمه برسند، حضور خود را به ثبت می‌رسانند. سپس برای فراخوانی منتظر می‌مانند. کسانی که اسم خود را ابتدا به ثبت رسانده باشند، در فراخوانی به دفتر، اولویت دارند. بنابراین تماسی دریافت می‌کنند و پرونده آن‌ها سریعاً و بدون انتظار طولانی بررسی و مورد قضاوت قرار می‌گیرد. طرفین تشویق می‌شوند تا برای ثبت حضور سریع‌تر اقدام کنند. سیستم مدیریت نوبت‌دهی الکترونیکی در ایران اگرچه در بخش مربوط به ارباب‌رجوع، به پیشرفت‌هایی نایل گشته است، کاربرد آن در بخش وکلا همچنان دشواری‌هایی دارد. مزیت این سیستم این است که پرونده‌ها می‌توانند پس از ثبت حضور طرفین مورد بررسی قرار گیرند. این مکانیسم از شیوه اعلام شماره سریال که قبلاً به‌صورت دستی انجام می‌گرفت، به مراتب کارآمدتر است. کارکنان دادگستری یا قضات زمان زیادی منتظر نمانده و می‌توانند پرونده بعدی را برای هر

1. calling
2. end
3. start
4. Queue Management System

کس که آماده است، آغاز نمایند. بنابراین، دیگر این وضعیت وجود ندارد که در آن یک طرف زودتر آمده باشد، اما پرونده‌اش هنوز بررسی نشده باشد. با استفاده از این سیستم، زمان واقعی حضور طرفین درگیر در هر پرونده را نیز می‌توان تشخیص داد (Ani, 2017: 15). یکی از گله‌مندی‌های مراجعین محاکم، اطالۀ دادرسی است. پاسخ‌گویی سریع و انجام کار در کوتاه‌ترین زمان و بدون معطلی، خواسته‌تمامی مراجعان به محاکم است که در سیستم سنتی به دلیل زمان‌بر بودن انجام فرایند دادرسی و مراجعات مکرر، این مهم قابل تحقق نیست. ضروری است تا سیستم دادرسی در کشور ایران نیز همچون کشور مالزی با بهره‌مندی از فناوری‌های نوین ارتباطی، فرایند دادرسی را کوتاه‌تر و سریع‌تر نموده و موجب رضایت مندی اصحاب دعوا، کارکنان دادگستری، قضات و وکلا شود.

برای آسان‌تر ساختن این کار، برای طرفینی که ممکن است دارای پرونده‌های متعدد در محاکم مختلف و در همان روز یا زمان مشابه باشند، یک سیستم هشدار از طریق اس ام اس (سیستم پیام کوتاه) ایجاد شده است تا به اصحاب دعوا قرار نوبت دادرسی یا تقدیم دادخواست را یادآوری کند. اصحاب دعوا باید در این سیستم مشترک شوند (ثبت نام کنند) و هزینه‌ای با نرخ پایین پرداخت نمایند. اگر نوبت آن‌ها رسیده باشد، کسانی که در سیستم مشترک شده‌اند، یک SMS برای آگاهی از وضعیت نوبتشان دریافت می‌کنند. از جانبی یکی از راهبردهای برنامه پنج‌ساله قوه قضاییه ایران، توسعه عدالت الکترونیک و هوشمندسازی و کارآمدسازی نظام قضایی مبتنی بر ICT است. از جانب دیگر، توسعه خدمات الکترونیک، توسعه زیرساخت‌ها و آمادگی سازمانی را بر اساس دستورالعمل «توسعه کاربری فناوری اطلاعات و ارتباطات در دستگاه قضایی و استقرار نرم‌افزار مدیریت قضایی» شماره ۱۳۳۱۱/۸۶/۲۶/۱۲۱ سال ۸۶ در دستور کار خود قرار داده است؛ با این حال تا تحقق کاربری فناوری در چرخه‌ای کامل از دادرسی، فاصله‌ای معنادار مشهود است.

۶. بایگانی الکترونیک^۲

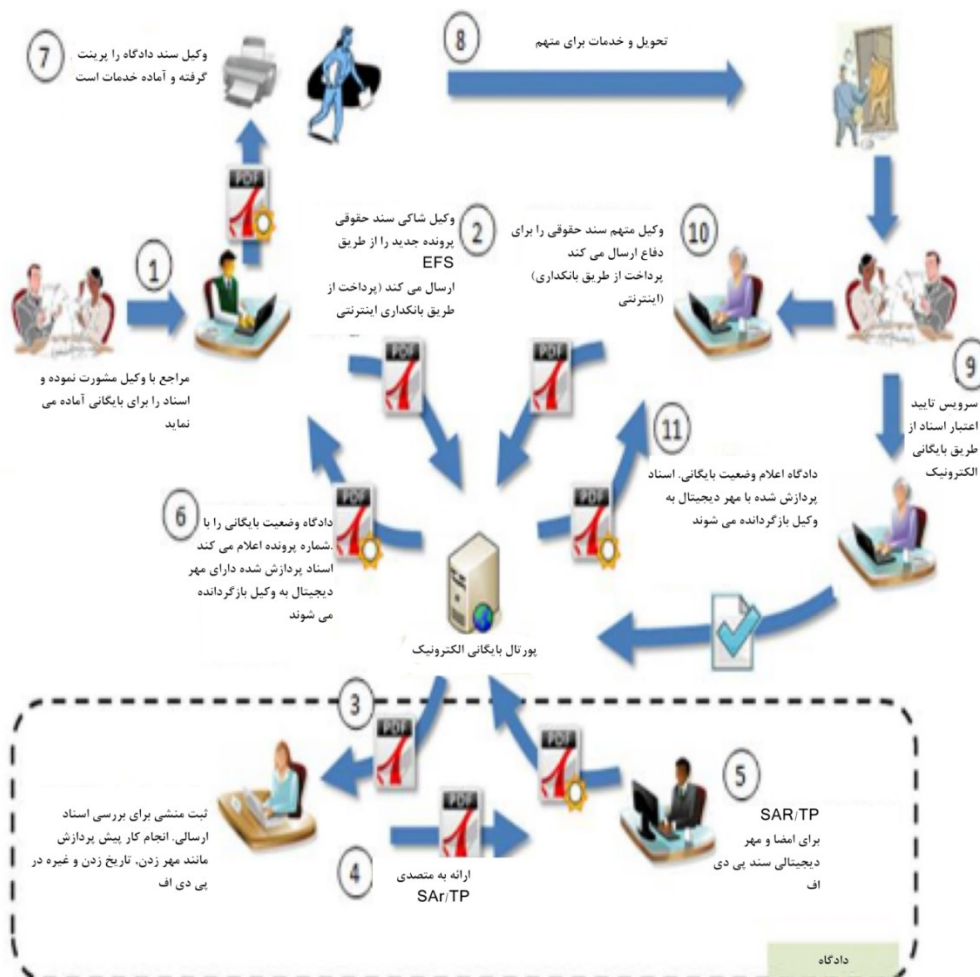
بایگانی الکترونیک، یک سیستم الکترونیک از بایگانی آنلاین پرونده‌هاست که امروزه در محاکم مالزی به مرحله اجرا گذاشته شده است. این سیستم در ۱ مارس ۲۰۱۱ با معرفی سیستم بایگانی الکترونیک ارائه گردید که مانع استفاده از کاغذ می‌شود. در این فرایند، وکلا یا اصحاب دعوا باید کاغذهای درخواست خود را «اسکن» نمایند. برابر این سیستم، وکلا متحمل هزینه نمی‌شوند؛ زیرا

۱. تشکیل شورای راهبری دادرسی الکترونیکی بر اساس ماده ۶۴۹ آیین دادرسی کیفری در باب دادرسی الکترونیک نیز از اهداف قوه قضائیه است.

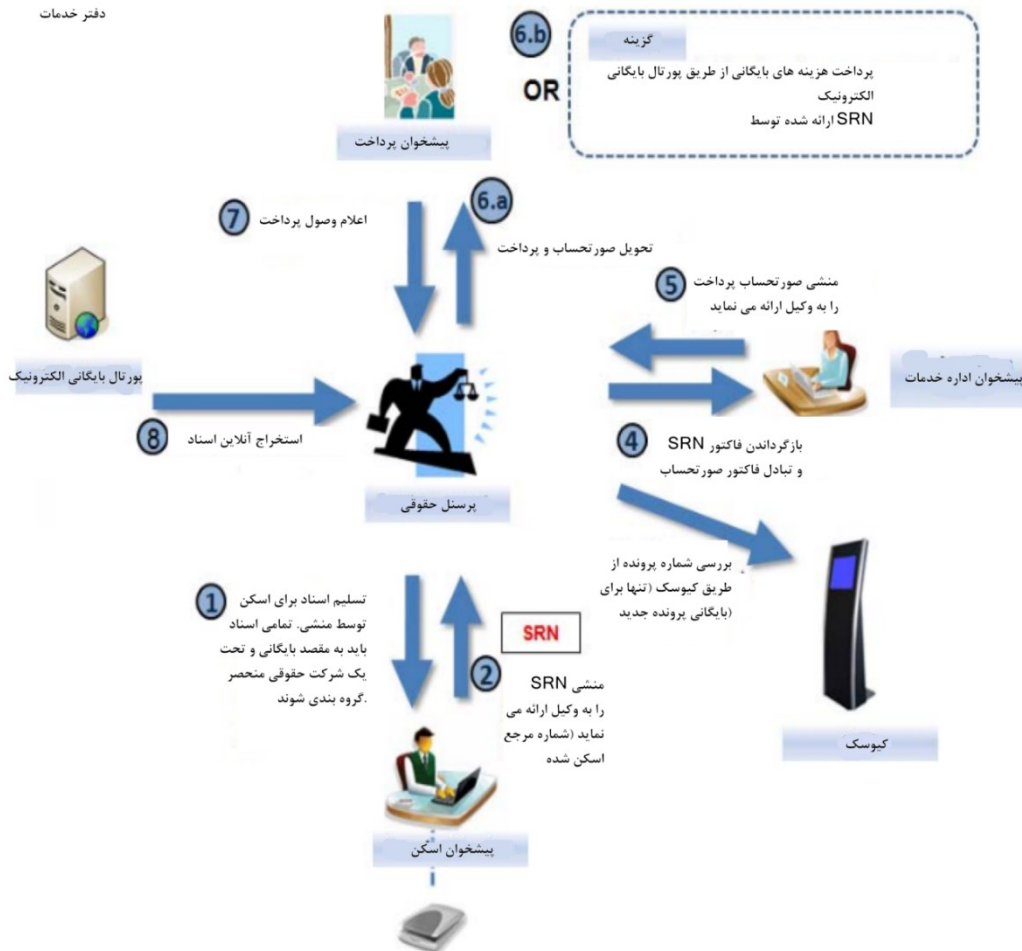
2. E-filing

از ۳۱ می ۲۰۱۱ این سیستم توسط محاکم و از طریق اداره خدمات به انجام خواهد رسید. دفتر خدمات در دادرسی‌ها، ارائه خدمات پس از ۳۱ می ۲۰۱۱ را از نظر بایگانی الکترونیک ادامه می‌دهد. اما این خدمات تنها برای عموم مردم که دارای وکیل نیستند، دسترسی پذیر خواهد بود. اگر بایگانی الکترونیک مستقیماً از طرف یک شخص حقوقی مورد استفاده قرار گیرد، شرکت باید از طریق بانکداری الکترونیک به بانک منصوب شده هزینه پرداخت نماید و نیز باید هزینه سالانه گواهینامه دیجیتال شرکت مسئول مدیریت این سیستم را نیز پرداخت نماید. این سیستم از ۳۱ می ۲۰۱۱ آغاز به کار کرده است (David, 2017: 14).

سیستم بایگانی الکترونیک در محاکم کشور مالزی به بیشتر دادرسی‌ها در ایالت‌های جوهور، پانولو پینانگ، پوتراجایا، ایپوه و شاه‌علم نیز گسترش یافته است. مجموعاً ۱۸ دفتر خدمات در کانبجار، کوتا بارو، آلور استار و کوالا ترنگانو برای کمک به وکلا و اصحاب دعوا در مدیریت و بایگانی اسناد گشایش یافته است (Carols, 2016: 21). فرایند دادرسی الکترونیکی شامل سیستم مدیریت پرونده، نوبت‌دهی، پورتال وکیل مدافع و ارباب‌رجوع یا موکلین، سیستم ثبت و نسخه‌برداری پرونده و بایگانی الکترونیکی، در محاکم مالزی به شکل نمودار زیر به نمایش گذاشته شده است (kamal, 2011: 246).



ترسیم مدل‌های فوق در سیستم دادرسی ایران، به‌ویژه در پورتال وکیل مدافع و ارباب‌رجوع، بایگانی الکترونیک، ثبت و نسخه‌برداری از پرونده، سیستم نوبت‌دهی وکلا و برخی بخش‌های دیگر، چرخه را با حلقه‌های مفقودی مواجه می‌سازد که مدل را از حیز انتفاع انداخته و بهره‌بردار را دچار سردرگمی می‌سازد. بنابراین، اگر سیستم قضایی ایران بخواهد به یک سیستم دادرسی فناوری‌مدار کامل مبدل گردد، باید تمام حلقه‌های الکترونیکی شدن دادرسی را تکمیل کند.



۷. سیستم پورتال وکیل مدافع و ارباب رجوع (CAP)

سیستم پورتال اجتماعی وکیل مدافع یک سیستم پورتال است که برای آسان کردن برقراری ارتباط میان دادرسی ها و عموم مردم ایجاد شده است. سیستم پیام کوتاه (SMS) تحت CAP ایجاد شده است. یک هدف این سیستم، اعلام هر گونه تغییر در برنامه زمان بندی دادرسی به وکلا و قضات است. دسترسی به این سیستم، ساده و کاربر پسند است. سیستم قضایی ایران، اگرچه از وجود پورتال وکیل مدافع و ارباب رجوع سود نمی برد، اما از طریق سامانه ابلاغ الکترونیکی، نوبت رسیدگی به پرونده

1. Community Advocate Portal System

و شعبه رسیدگی کننده با پیامک اطلاع رسانی می‌گردد. با این حال، چنانچه تغییری در تاریخ رسیدگی یا شعبه رسیدگی کننده ایجاد شود، به نظر می‌آید که اطلاع رسانی با اختلال مواجه خواهد شد.

۸. ثبت و نسخه برداری از پرونده (CRT)^۱

سیستم ثبت شواهد پرونده، اولین بار از طریق یک پروژه آزمایشی (پایلوت) در سپتامبر ۲۰۰۴ در دو دادرسی منتخب از میان دادرسی‌های عالی (مدنی ۱) و دادرسی عالی (تجاری ۱) معرفی گردید.^۲ با این حال، کاربست این سیستم در تمامی دادرسی‌های مالزی در مارس ۲۰۱۱ به تمام محاکم ابلاغ و توسط تون زاکی و تون از می، قضات ارشد و با هزینه ۱۰۰ میلیون رینگیت به مرحله اجرا در آمد. با استفاده از این سیستم، دادرسان نیازی به نگارش جزئیات دادرسی ندارند؛ زیرا این گجت (ابزار) های الکترونیکی هستند که دادرسی را ثبت می‌نمایند؛ و این کار باعث صرفه‌جویی در زمان و فرایند دادرسی می‌شود. یک نسخه بردار اقدام به یادداشت برداری کرده و این کار، وظایف دادرسان در ثبت جزئیات پرونده را سبک‌تر می‌سازد. دادرس می‌تواند به نسخه تایپ شده توسط نسخه بردار در صفحه کامپیوتر مراجعه کند. مزیت این کار آن است که دادرس می‌تواند با تمرکز بهتری بر پرونده، پیشرفت سیر پرونده را ملاحظه نماید. اصحاب دعوا، وکلا و دادستان‌ها می‌توانند یک نسخه از سوابق را برای اهداف مرجع به‌طور رایگان بر روی یک سی‌دی دریافت کنند. شواهد ثبت شده برای اجتناب از خطر گم شدن ذخیره می‌شوند. این بدان دلیل است که برای پرونده‌های استیناف در درجه اول به شواهد مراجعه می‌شود. در عمل مانند نمونه دادرسی مجتمع دادرسی جالان دوتا، در بیشتر پرونده‌ها مجموعاً چهار دوربین در دادرسی نصب شده است. یعنی برای قضات، شهود، شاکی و متهم. هرچند برای پرونده‌های حساس به افکار عمومی یا پرونده‌های مشهور، مانند پرونده داتوک سری انور ابراهیم و تنو بون هوک، ۶ دوربین نصب شده بود (Kamal, 2011: 245). مدل الکترونیکی مذکور در محاکم ایران تا کنون استفاده نشده است و انتظار می‌رود با عنایت به پیشرفت فناوری در ایران، سیستم قضایی کشور نیز از چنین مدلی در دادرسی بهره‌مند گردد.

با توجه به روش نسخه برداری، مدیریت سیستم CRT توسط کادر اداری محاکم و با هدایت قاضی یا دادرس به مرحله اجرا در می‌آید. در این سیستم، سه کامپیوتر استفاده می‌شود. دو کامپیوتر در اختیار کارکنان اداری دادگاه قرار می‌گیرد. یکی از این دو رایانه کامپیوتر اصلی است که معمولاً کنترل آن زمانی که دادگاه در حال برگزاری است، با منشی یا مترجم دادگاه است. کامپیوتر دیگر

1. Case Recording Transcribing

2. <https://www.thestar.com.my/news/nation/2016/03/12/phase-2-of-ecourt-system-from-next-year>

به عنوان «بک آپ» (پشتیبان) عمل می کند تا چنانچه رایانه اصلی دچار مشکل شود، بتوان داده های آن را استفاده کرد. رایانه سوم در اختیار قاضی است تا برای مدیریت و کنترل پرونده در طول فرایند دادرسی استفاده شود. ثبت، نسخه برداری و رونویسی به شکل ویدئوی سه دقیقه ای تا تکمیل دادرسی صورت می گیرد. رونویسی دقیق با روش ثبت سه دقیقه ای آسان است. ضبط سه دقیقه ای روشی است که تنها در مرحله نسخه برداری و ثبت صورت می گیرد.^۱ قضات ممکن است برای کنترل محتوای ثبت و ضبطها دستورالعمل ارائه نمایند. قضات ممکن است از کارکنانی که با این سیستم کار می کنند، بخواهند که چگونه به ثبت «عمومی»^۲ یا «خصوصی»^۳ به میزان مدنظر اقدام نمایند. در این حالت در ثبت به شکل «عمومی» کپی سوابقی که به طرفین درگیر در این پرونده داده خواهد شد، صرفاً داده های «عمومی» پرونده خواهد بود و برای دریافت کپی داده های «خصوصی» طرفین باید آن را از قاضی درخواست کنند و اگر وی اجازه داد، کپی دریافت نمایند (Foong, 2016: 35).

با این حال، نوعی دادگاه تمام الکترونیکی با استفاده ازهای تک^۴ یا فناوری های نوین به نام دادگاه فناوری در مالزی وجود دارد که با سیستم های به روز ایجاد و نصب گردیده است که در پرونده های مستلزم فناوری پیشرفته، مانند پرونده ارائه شواهد و دلایل مربوط به فناوری مدرن، مورد استفاده قرار می گیرد. مثلاً در دلایل مربوط به مهندسی سیستم های نرم افزاری پیشرفته، فناوری پیشرفته صدا و تصویر و پزشکی قانونی که محاکم عادی قادر به تدارک چنین فناوری هایی نیستند، دادگاه های فناوری محور مورد استفاده قرار می گیرند (Joost, 2018: 13). دادگاه های فناوری محور در سیستم قضایی ایران مسبق به سابقه نیست؛ اما با عنایت به فرایند ایجاد شبکه ملی فناوری اطلاعات و ارتباطات می توان امیدوار بود که در آینده نزدیک این مهم در دادرسی الکترونیکی ایران نیز محقق گردد.

نتیجه

کشورهای ایران و مالزی از داشتن قانونی خاص در نهادینه ساختن اجرای دادرسی سبز محروم می باشند؛ اما استفاده از سامانه های دادرسی الکترونیکی، همچون ویدئوکنفرانس، مدیریت پرونده، مدیریت نوبت دهی، پورتال وکیل مدافع و ارباب رجوع و سیستم ثبت و نسخه برداری از پرونده، در محاکم کشور مالزی امری مرسوم است که نظام دادرسی ایران در کاربری آن با مشکلات ساختاری و حقوقی مواجه است. با این حال، از آن جایی که بسترسازی و کاربری طرح دادگستری الکترونیکی

1. <https://ecourt.kehakiman.gov.my/?lang=en>

2. Public

3. Private

4. High-tech

و اجرای قوانین و موازین حقوقی مرتبط در نظام حقوقی هر کشوری می‌تواند موجبات امنیت اجتماعی، اقتصادی و دادرسی را فراهم آورد، ضرورت دارد تا نظام دادرسی ایران، فاصله فاحش دادرسی دیجیتال خود با سایر کشورها را کاهش دهد؛ از جمله ثمرات پژوهش حاضر در نظام دادرسی ایران می‌توان به الگوگیری هوشمندانه از مدل دادگاه فناور محور ارائه شده در محاکم مالزی اشاره کرد که می‌تواند به ارتقا و تسهیل وضعیت دادرسی، توسعه عدالت الکترونیک و مدیریت، سلامت و بهبود ساختار قضایی ایران مدد رساند؛ به‌عنوان نمونه به‌کارگیری سیستم بایگانی الکترونیک در محاکم ایران می‌تواند واجد مزایایی همچون صرفه‌جویی در مکان نگهداری پرونده‌ها، انضباط در نگهداری و فایل‌بندی آن‌ها، جلوگیری از امحا، پوسیدگی و از بین رفتن پرونده‌ها، حفظ محرمانگی و جلوگیری از افشا، جلوگیری از جعل و دسترسی غیرمجاز، ثبت، حفاظت و بهره‌برداری و دسترسی آسان و بسیاری محاسن دیگر باشد. نمونه دیگر استفاده از دادگاه فناوری با سیستم‌های تکنولوژیک به‌روز در مالزی است که در دلایل مربوط به مهندسی سیستم‌های نرم‌افزاری پیشرفته، فناوری پیشرفته صدا و تصویر و پزشکی قانونی که محاکم عادی قادر به تدارک چنین فناوری‌هایی نیستند، استفاده می‌شود و نیاز به استفاده از آن در محاکم ایران امری حائز اهمیت است. از جمله معضلات پیش‌روی نظام قضایی ایران در کاربست آیین دادرسی سبز و فناوری‌های نوین، موضوع ابلاغ الکترونیکی است که از یک طرف، احراز هویت را در ابلاغ نادیده گرفته و از طرفی، قائل به تفکیک میان شخص حقیقی و حقوقی نشده است. به‌علاوه آنکه صرف ورود به سامانه از طریق حساب کاربری را به‌منزله رسید می‌داند. عملی شدن این مکانیسم فناورانه، مستلزم آموزش همگانی و به‌ویژه قشر غیربرخوردار و مردم عادی از مواهب فناوری است. در عین حال بایسته است تا قانون‌گذار ایرانی ضمن منقح‌ساختن اصول و حدود کاربست فناوری در سیستم قضایی، در اصلاحات بعدی به رفع تعارض برخی از مواد قانونی همچون ماده ۸۳ آیین دادرسی مدنی با رویکرد قانون‌گذار در تبصره ۱ ماده ۱۳ آیین‌نامه استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی مصوب ۱۳۹۵ پرداخته و ماده مذکور را ملغی کند. آثار مثبت ملموس پیش‌گفته کاربست آیین دادرسی سبز، رضایت‌مندی ذی‌نفعان پرونده‌ها، قضات، وکلا و کارکنان دادگستری را به همراه خواهد داشت. از طرفی می‌تواند تا سیستم قضایی ایران با عدول از انعطاف‌ناپذیری و محافظه‌کاری، تغییر و تبدیل در راستای تشریفات‌زدایی مادی و کاغذی را از دادرسی در دستور کار قرار داده و با تجهیز و آموزش فناوری و الگوگیری مناسب از سیستم قضایی الکترونیکی سایر کشورها، به چابکی، سرعت، دقت و نظم در دادرسی محاکم کمک کند.

منابع

فارسی

- آبرویی، فریبا و اخوان فرد، مسعود (۱۳۸۷)، قانون امضای الکترونیکی و نقش آن در تامین امنیت تجارت الکترونیکی، پنجمین کنفرانس بین‌المللی مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات، تهران: ندای اقتصاد بامداد.
- رهنورد، فرج اله و محمدی، داریوش (۱۳۸۵)، «ارزیابی مراحل تکاملی دولت الکترونیم در ایران»، پژوهش نامه علوم انسانی و اجتماعی، ش ۲۷.
- حسن‌زاده، مهدی (۱۳۹۸)، «نقش اطلاع مخاطب در اعتبار ابلاغ قانونی اوراق قضاییه»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۳، شماره ۱۰۵.
- سرداری، احمد و عظیم زادگان، حامد (۱۳۸۳)، اصول و مبانی فناوری اطلاعات، همدان: نشر نور علم.
- شاهسوند، مهدی و خجسته بخت، مجتبی (۱۳۸۹)، سیستم مدیریت پرونده قضایی، معاونت حقوقی و توسعه قضایی قوه قضائیه، تهران: شرکت سهامی روزنامه رسمی.
- صراف‌زاده، اصغر (۱۳۸۶)، سیستم‌های اطلاعاتی مدیریت، تهران: ترمه.
- عامری، فائزه و عبالهیان، امید (۱۳۹۶)، خدمات قضایی الکترونیک با تأکید بر کشورهای کره جنوبی و ایران، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.
- عشق‌پور، منصور و اکبرپور، نعمت‌الله (۱۳۹۵)، «جایگاه دادرسی الکترونیک در ایران»، فصلنامه مطالعات اجتماعی، دوره ۲ شماره ۳.
- فرخ‌پهلوی، عبدالحسن و بصیری، ساسان (۱۳۹۵)، «اصول طراحی درگاه الکترونیک»، تحول اداری، دوره نهم شماره ۵۱.
- کروبی، محمدتقی (۱۳۸۴)، اتحادیه اروپا و بحث حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی در ارتباطات الکترونیکی، تهران: مرکز تحقیقات مخابرات ایران.
- محسنی، حسن و رضایی‌نژاد، همایون (۱۳۹۱)، «دادگستری و پیشرفت فناوری اطلاعات و ارتباطات»، فصلنامه مطالعات حقوقی دانشگاه شیراز، دوره ۴ شماره ۲.
- مهر افشان، علیرضا (۱۳۹۰)، «دادرسی مجازی مفهومی نوین در عدالت قضایی»، مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال سوم، شماره ۵.
- نوبخت، محمد باقر و بختیاری، حمید (۱۳۸۷)، دولت الکترونیک و امکان سنجی استقرار آن در ایران، تهران: دانشگاه آزاد دفتر گسترش و تولید علم.
- واحدی دهکردی، راضیه (۱۳۹۴)، «نقش دادگاه‌های الکترونیک بر پیشرفت پرونده‌های کیفری»، نخستین کنگره بین‌المللی حقوق ایران، دانشگاه آزاد اسلامی خرمشهر.
- یاراحمدی خراسانی، مهدی (۱۳۸۸)، «سیستم مکاتبات بدون کاغذ و تسهیل فرایند کسب و کار در عصر دیجیتال»، مدیریت، شماره ۱۳۵-۱۳۶.
- یزدان‌نیا، راضیه (۱۳۸۸)، «میراث رقمی (دیجیتال): از اتوماسیون اداری تا آرشیو ملی دیجیتال»، گنجینه اسناد، دفتر دوم، تابستان.

غير فارسی

- AniMunirah Mohamad, “Prospects and Challenges Facing E-Court System in Malaysia”, www.allfreeessays.co. (accessed on 26/4/2017).
- Asgarkhani, Mehdi (2005), “E-government”, **electronic journal of e-government**, V.3, issue. 4.
- Australian Industrial Relations Commission: Report by Senior Deputy President Lacy - Singapore Subordinate Courts” online: <http://www.e-arc.gov.au/singaporecourts/> (accessed on 19/2/2018).
- Carols, A. Rohmam (2016), “comments about the Beaziliansupreme court electronic signature case law”, **Digital evidence & electronic signature law review**, vol. 2, No.6, 21-35.
- Castronova, Edward (2008), **A First Account of Market & Society on the Cyberian Society**, Indiana University, CES if Working Paper Series, No. 618.
- D. Stevenson (2015), “Bargaining in the shadow of big data”, **FLA. Law Review**, Vol.12, No.2.
- David S. Ardia (2017), Privacy& court records: Online access & loss of practical obscurity”, **Carolina law scholarship repository**, vol. 5, No. 3, 65-98.
- Duryanabt Mohamed (2011), “electronic court system: development & implementation in the Malaysian courts & other jurisdictions”, **The Law review**, vol.6, No. 2.
- E-court: The Online justice system – How it Work” online: <http://www.ecourt.co.uk/> (accessed on 19/4/2017).
- Foong Cheng Leong, LegalHack Series: **How to download files from the Malaysian Court Online File Search System** (2016) available at: <http://foongchingleong.com/2016/06/how-to-download-files-from-the-malaysian-court-online-file-search-system>.
- JE Cabral & et.al (2012), “Using technology to enhance access to justice”, **Harvard journal of law & technology**, Vol. 26, No. 1.
- JoostBreuker, AbdullatifElhag, Emil Petkov, and RadboudWinkels, “IT Support for the Judiciary: Use of Ontologies in the e-Court Project”, <http://www.intrasoft-intl.com/e-court> (accessed on 25/4/2016).
- Kamal H. Hassan and M. F. Mokhtar the e-court system in malaysia, 2011 2nd International Conference on Education and Management Technology IPCSIT vol.13 (2011) © (2011) IACSIT Press, Singapore.
- Milberb&Hausfeld LLP (2011), “E-discoverge today: the fault lies not in our rules”, **The federal courts law review**, vol. 4, issue 2.
- Norman, Zakiyy & Kamal Halili Hassan (2015), “Reviewing specific oversights civil litigation reforms in Malaysia”, **Meiteranian journal of social sciences**, Vol.6, No. 6, 2039-9340.
- Robert M. (2010), “Lawless”, **empirical methods in Law**, Robbennolt& Thomas Ulen.
- Wan satriah wan mohdsaman, akbarhaider (2012), “electronic court records management; A case study”, **Journal of e-government & best practices**, Vol.6, No.3.